

za sebe i da će biti još mnogo takvih seminara; osim toga, da će njegovi radovi pružiti solidan temelj za buduća izdanja.

László Kürti
*Odsjek za političke
znanosti, ELTE, Budimpešta*
E-mail: kurti@osiris.elte.hu

Neven Budak (ur.).

Etnogeneza Hrvata/Ethnogeny of the Croats

Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; 1995, 292 str.

Nakon dužeg vremena radovi sa znanstvenog skupa "Etnogeneza Hrvata" održanog na Filozofskom fakultetu u Zagrebu u siječnju 1989. napokon su ugledali svjetlo dana. I kao što ističe urednik u uvodnom dijelu, prilike u Hrvatskoj odrazile su se na sudbinu knjige, pa smo na njeno izdavanje duže čekali. Ali, čekanje se isplatilo. Pred nama je zbornik radova koji nam donosi nove i zanimljive rezultate istraživanja najstarije povijesti Hrvata. Tako npr. N. Budak na nov način interpretira spis cara Konstantina Porfirogeneta (29, 30. i 31. poglavlje), a W. Pohl iznosi veoma zanimljivu teoriju etnogeneze Hrvata. Za očekivati je dinamičnu raspravu o novim rezultatima, koja bi mogla još više obogatiti naše znanje o hrvatskoj etnogenezi. Svakako ne treba zaboraviti, a što je navedeno u uvodnom dijelu, interdisciplinarni pristup problemu etnogeneze, što nam ukazuje na suvremene tokove u hrvatskoj historiografiji. Zbornik se sastoji od priloga devetnaest autora, a na kraju se nalaze slikovni prilozi. Sažetci radova na stranim jezicima, engleskom i njemačkom, pomoći će boljem

poznavanju hrvatske historiografije u inozemstvu.

Mate Suić u radu "Pristupna razmatranja uz problem etnogeneze Hrvata" govori o metodološkim pristupima istraživanju etnogeneze i važnosti antičkog elementa u etnogenezi Hrvata. Važan je, naglašava Suić, interdisciplinarni pristup jer "su etnogenetička istraživanja po svojoj prirodi multi- i interdisciplinarna", što pokazuje na primjeru Etruščana. U hrvatskoj historiografiji arheološka i lingvistička istraživanja dala su značajne rezultate za hrvatsku etnogenezu. Na pitanje o važnosti antike u etnogenezi Hrvata autor odgovara da su osnovne značajke hrvatskom etnosu dali "rominizirani ili poluromanizirani starosjedioci i stariji slavenski doseljenici od kraja 6. do prvih desetljeća 7. stoljeća". Periodizacija etnogeneze Hrvata dijeli se na tri faze: predetničku - predslavenski stadij; protoetničku - protoslavenski - hrvatski stadij; etničku - hrvatski stadij. Proces etnogeneze trajao je oko 150 godina. Počeo je krajem 6. stoljeća, kada Slaveni dolaze u doticaj s antičkim starosjediocima, a završava krajem 8. ili početkom 9. stoljeća stvaranjem hrvatskog etnosa. Na kraju autor dodaje da uloga Avara u procesu etnogeneze nije bila velika.

Značaj srednjovjekovlja za etnogenezu određuje Sima Ćirković u radu "Srednjovjekovno razdoblje u tzv. etnogenezi balkanskih naroda". U uvodnom dijelu autor ističe kako pojam etnogeneze treba zamijeniti novim pojmom etnohistorija. Najvažniji događaj srednjeg vijeka za nastanak balkanskih naroda bila je seoba Slavena. Najvažniji rezultat srednjovjekovnog razdoblja za etnički razvoj je promjena većeg broja manjih etničkih zajednica na početku razdoblja (7-11. stoljeće) u mali broj velikih naroda na kraju razdoblja (15. stoljeće). U drugom dijelu autor istražuje okolnosti koje su pomogle ili sprječavale integracije velikih

naroda. Trajnost državne formacije, svijest o povezanosti, razlike prema susjedima i naglašavanje individualnosti omogućili su integraciju Bizantinaca, Bugara, Hrvata i Srba. Crkveni raskoli doveli su do kulturnog diferenciranja. Na putu integraciji stajale su jezične granice i socijalna slojevitost, a posebno staleška prava.

Herwig Wolfram govori o književnoj vrsti "origo gentis" koja potječe iz antike, a mnogo je korištena u srednjem vijeku. Čitav niz srednjovjekovnih pisaca tumačio je tako predaje iz "germansko-keltsko-slavenske" starine. Tako npr. Kasiodor u *Povijesti Gota* prikazuje predaje istočnogotske kraljevske dinastije. Predaja se zasniva na plemenskoj kolektivnoj svijesti koja kronološkim redom niže važne događaje, a u načelu sadrži tri motiva.

Etnogeneza germanskih plemena zasniva se na: 1) udruživanju i zajedništvu heterogenih skupina koje tvore barbarsku vojsku pri seobi, 2) vođe plemena su iz istaknutih rodova koji vode podrijetlo od bogova. Ti vođe tvore "tradicijske jezgre" koje se odvajaju od etničke skupine, pa nastaju nova plemena. Član novog plemena postaje svatko tko prihvati "zajedničku predaju", 3) nove etničke skupine nastaju na dva načina: sklapanjem saveza ili osvajanjem.

Pregled historiografije o pojavi Hrvata na istočnoj obali Jadrana dao je Mladen Švab. U kratkim crtama autor ocjenjuje radove B. Grafenauera, M. Barade, N. Klaić, R. Novakovića, L. Margetića, B. Ferjančića i V. Koščaka. Od starijih autora navodi G. Manojlovića i Lj. Hauptmanna. Autor ističe kako za buduća rješenja problema "može biti samo nova raščlamba djela u purpuru rođena cara".

Što je krajem 18. stoljeća Matija Petar Katančić pisao o podrijetlu Hrvata, tema je rada Brune Kuntić-Makvić. Zbiljski stručnjak, erudit, Katančić je, unatoč zabludama

svoga vremena (autohtonost Hrvata), ispravno pristupio proučavanju etnogeneze. Problemu pristupa interdisciplinarno; arheologija, epigrafija, numizmatika, zemljopis i filologija znanstvene su discipline koje su potrebne za istraživanje složenog pitanja etnogeneze. Također uviđa kako starosjedioci utječu na etnogenezu došljaka, što je primjenjivo "na svaku, pa i na hrvatsku etnogenezu".

Pouzdanost najstarijih izvora o doseljenu i etnogenezi Hrvata vrednuje Neven Budak u radu "Tumačenje podrijetla i najstarije povijesti Hrvata u djelima srednjovjekovnih pisaca". Pouzdanosti i vrednovanju vijesti u djelima *De administrando imperio* Konstantina Porfirogeneta, *Kraljevstvo Slavena* Popa Dukljanina i *Historia salonitana* Tome Arhidakona, historiografija je posvetila mnogo pažnje. Autor u navedenim izvorima vidi tipične srednjovjekovne etnogenetske priče, tradiciju koja je davala legitimnost. Pošto tradicija "sadrži u sebi nešto od mita", pisci svojim dopunama nisu mijenjali istinitost vijesti. Svaka sredina, tradicija, imala je svoju istinu. Početak hrvatske tradicije Budak vidi u okviru crkve, tj. u vremenu nakon pokrštanja. Na primjeru pada Salone i osnutka Dubrovnika prikazan je razvoj etnogenetskih priča kroz stoljeća. Autor daje i novo tumačenje vijesti u *De administrando imperio*. Car Konstantin zabilježio je dvije tradicije o doseljenu Hrvata, tradiciju stanovnika dalmatinskih gradova i hrvatsku tradiciju. Dalmatinska tradicija, koja veliča cara Heraklija, preuzeta je iz Venecije. Hrvatska tradicija, 30. poglavlje, ne spominje Heraklija i nije djelo anonimna kako se općenito smatralo. Na kraju autor zaključuje da navedeni izvori nisu pouzdani za pitanje doseljavanja i etnogenezu Hrvata.

Rad Josipa Lučića ima naslov "Podaci o doseljenu Slavena u starijoj dubrovačkoj historiografiji". Autor ističe zanimanje dub-

rovačke historiografije za povijest grada, a ostali događaji koji se navode služe njenom objašnjenju. Unatoč takvoj orijentaciji historiografije, mogu se naći podaci o Slavenima. Više vijesti o Slavenima ima od 17. stoljeća kada su historioografi upoznali djelo Konstantina Porfirogeneta *O upravljanju carstvom*, čije vijesti prvi koristi Mavro Orbini. Početke Dubrovnika historiografija je tumačila pomoću dviju tradicija, romanske i slavenske. Prva ističe kako su Romani osnovali grad, druga naglašava ulogu doseljenih Slavena u osnivanju grada. Slavene koji su naselili bližu i dalju okolicu Dubrovnika historioografi su nazivali Bosanci, Slaveni i Dalmatinci-Hrvati.

Novi pogled na etnogenezu Hrvata dao je Walter Pohl u radu "Osnove hrvatske etnogeneze: Avari i Slaveni". U ranome srednjem vijeku na području jugoistočne Europe postojala su dva barbarska životna oblika: konjanici i seljaci. U 6. stoljeću oba se životna modela gotovo ne mogu etnički razlikovati, ali uskoro dolazi do etničkih razlika. Konjanici prihvaćaju avarsku i kasnije bugarsku tradiciju, a kod ratara prevladavaju Slaveni. U avarskom kaganatu dolazilo je do miješanja životnih oblika: Slaveni postaju konjanici, prihvaćaju avarsku tradiciju, a Avari se naseljavaju kao ratari. Pohl ističe kako je poravnanje dvaju životnih oblika stvorilo "dugoročne pretpostavke za nastanak bugarske, hrvatske i srpske države". Poslije poraza Avara kod Carigrada 626. godine, dolazi do ustanka slavenskih skupina koje su, postavljene od Avara, zapovijedale regionalnim savezima na rubnim dijelovima kaganata. Tako nastaju slavenske etničke zajednice koje su djelomično prihvaćale avarsku tradiciju. Autor smatra da se u 7. stoljeću hrvatsko ime treba smatrati socijalnom oznakom, a ne etnonimom. Propašću avarske vlasti hrvatsko ime označuje skupine ratnika koje kasnije imaju glavnu ulogu u novim etnogenetskim procesima. Tako se mogu objasniti nomadski utjecaji u etnogenezi

Hrvata. Ukazano je na sličnosti koje se javljaju u hrvatskoj i bugarskoj tradiciji: imena, titule, primordijalni čin, borba s Avarima, pokoravanje slavenskih skupina, broj sedam (npr. sedam plemena). Oko 800. godine, propašću avarskoga kaganata, dolazi do novoga etnogenetskog procesa. Ratničke skupine s avarskom tradicijom koje dolaze na teritorij Hrvatske bile su vjerojatno manje, ali su imale velik utjecaj na etnogenezu. Franci podržavaju slavenske knezove pa dolazi do stvaranja većih političkih cjelina. Sredinom 9. stoljeća hrvatsko ime postaje etnička oznaka.

Ante Milošević u radu "Komanski elementi i pitanje kasnoantičkog kontinuiteta u materijalnoj kulturi ranosrednjovjekovne Dalmacije" iznosi mišljenje kako kasnoantički elementi pronađeni u Dalmaciji čine dio jedinstvenoga kulturnog kompleksa poznatog pod nazivom komanska kultura. Dolaskom stranoga etničkog elementa na istočnu obalu Jadrana u vrijeme velike seobe, materijalna kultura dobiva regionalna obilježja. U 7. i 8. stoljeću jasno se razlikuju tri regije: sjevernojadranska, srednojadranska i južnojadranska, gdje se uočava kasnoantički kontinuitet. Južnojadranska regija čini osebujno kulturno područje poznato kao komanska kultura. Najveći broj nalaza evidentiran je na širem obalnom pojasu. Etnički nosioci kulture bili su najbrojnije stanovništvo obalnog pojasa, preživjeli romanizirani starosjedilački etnos.

Ivo Goldstein potpisuje članak "Uloga Bizanta u procesu etnogeneze Hrvata u 9. stoljeću" gdje određuje ulogu Bizanta u procesima koji su ubrzavali nastanak hrvatskog etnikuma. Dolaskom "Protohrvata" na istočnu obalu Jadrana, dugo vremena nisu postojali uvjeti za brži razvoj njihovog društva. U tom društvu, kojeg autor naziva segmentiranim, nisu stvoreni uvjeti za širenje hrvatskog imena. Početkom 9. stoljeća političke, društvene, ekonomske i kulturne promjene ubrzale su proces etnogeneze i

širenje hrvatskog imena. Ekonomski razvoj započeo je u vrijeme bizantsko-franačkog rata angažmanom i Bizanta i Franaka. Iz bizantskih gradova na obali veće svote novca stižu na teritorij Hrvatske, razvija se trgovina koja ubrzava integraciju. Od velikog značenja za proces etnogeneze bilo je pokrštavanje. Proces pokrštavanja započeo je u 7. stoljeću i bio je vrlo spor. Početkom 9. stoljeća dolazi do ubrzanog pokrštavanja, o čemu nas izvješćuju bizantski izvori, što ukazuje na velik utjecaj Bizanta.

Pregled iranske teorije dao je Vladimir Koščak u članku "Iranska teorija o podrijetlu Hrvata". Otkriće dviju nadgrobnih ploča u Tanaisu 1890. godine dalo je osnovu za iransku teoriju. Između dva svjetska rata u povijesnu znanost ulazi iranska teorija, zasnovana na povijesnofilološkim istraživanjima (K. Jireček, F. Ramovš, Lj. Hauptmann, S. Sakač), povijesti umjetnosti (L. Jelić, J. Strzygowski) i povijesti religije (J. Peisker, M. Šufflay, I. Pilar). Nakon drugoga svjetskog rata kod nas je teorija uglavnom napuštena. Neki noviji radovi s područja lingvistike, etnologije i arheologije podržali su iransku teoriju. Od stranih znanstvenika prihvaćaju je F. Dvornik, R. Jakobs, T. Sulimirski, G. Vernadsky, O. Pritsak i N. S. Deržavin.

Miljenko Jurković u članku "Franački utjecaj na konstituiranje crkvene umjetnosti u Hrvatskoj" analizom spomenika sakralne umjetnosti iz 9. stoljeća određuje proces pokrštavanja Hrvata. Autor utvrđuje postojanje dva tipa sakralne arhitekture, što je uvjetovano političkim cjelinama, Francima i Bizantom. Osebniji elementi arhitekture u Hrvatskoj su Westwerk i troapsidalno svetište. Zabilježena su imena svećenika franačkog podrijetla i štovanje franačko-akvilejskih svetaca. Autor zaključuje: pokrštavanje počinje "početkom 9. stoljeća iz akvilejskog kruga pod franačkim patronatom".

Kritički pregled novije literature o problemu Hrvata u Karantaniji tema je rasprave "Novi pokušaji rješavanja problematike Hrvata u Karantaniji" autora Petra Štiha. Radovi O. Kronsteina, H. Kunstmann i N. Klaić donose radikalne zaključke o Hrvatima u Karantaniji. Prema Kronsteineru, karantanski Hrvati su avarski viši društveni sloj (ratnici) koji se tijekom 7. i 8. stoljeća pomiješao sa slavenskim plemstvom i preuzeo slavenski jezik. Za Kunstmann i N. Klaić Karantanija je Bijela Hrvatska iz koje je jedan dio odselio u Dalmaciju. Štih uvjerljivo dokazuje kako su ti zaključci za historiografiju neodrživi.

Filološka pitanja vezana uz *De administrando imperio* Konstantina Porfirogeneta razmatra Radoslav Katičić u referatu "Počeci hrvatske povijesti kao filološki problem": Posao filologa i historičara u tumačenju ranosrednjovjekovne povijesti usko su povezani. Filolog nastoji protumačiti ona mjesta u starim tekstovima koja povjesničari različito interpretiraju. Tako autor tumači sporna mjesta 29, 30. i 31. poglavlja DAI.

O nastanku hrvatske države u 9. stoljeću govori Lujo Margetić u radu "Bilješke u vezi s nastankom hrvatske države u 9. stoljeću". Analizirajući prvorazredne i drugorazredne izvore, autor zaključuje kako ranosrednjovjekovna država između Zrmanje i Cetine nastaje u vrijeme Mislava i Trpimira. Vijesti cara Konstantina odbacuje kao neuvjerljive. Ukoliko se Konstantinov spis koristi kao izvor za tzv. seobu Hrvata, ona je moguća samo krajem 8. stoljeća.

Ludwig Steindorff u radu "Tumačenje riječi Dalmatia u srednjovjekovnoj historiografiji. Istovremeno o saboru na planities Dalmae" Popa Dukljanina i Tomu Arhidakona uključuje u tradiciju srednjovjekovne latinske historiografije. Etimologiju Izidora Seviljskog, prema kome je Dalmacija nazvana po gradu Delmis, prihvatili su Pop Dukljanin i Toma Arhidakon, lokalizirajući

ravnicu Dalmae i grad Delmis u predjelu antičke Docleje.

Arheolog Zlatko Gunjača u radu "Groblje u Dubravicama kod Skradina i druga groblja 8-9. stoljeća u Dalmaciji" određuje značenje nalaza u Dubravicama s obzirom da se radi o grobovima kod kojih su utvrđene velike različitosti. Autor navodi tri vrste grobova: 1) paljevinski grobovi, 7. stoljeće, 2) grobovi s drvenom arhitekturom, 8-9. stoljeće i 3) grobovi s kamenom arhitekturom, 9-10. stoljeće. Paljevinski grobovi pripisuju se Slavenima koji se tada naseljavaju na području Hrvatske. Drugu skupinu grobova arheolozi različito nazivaju: ranosrednjovjekovnim, staroslavenskim ili starohrvatskim, što onemogućuje etničku identifikaciju umrlih. Treća skupina grobova pouzdano se može smatrati starohrvatskim. Kada bi se u Dubravicama utvrdio kontinuitet pokapanja, značilo bi to "da smo konačno dobili nepobitne arheološke dokaze o prisutnosti Hrvata u ovim krajevima u to rano doba srednjega vijeka".

Ivan Mirnik u referatu "Numizmatički nalazi u Dubrovniku (Prethodni izvještaj o bizantskom novcu)" upoznaje nas s numizmatičkom građom pronađenom u Dubrovniku, koja datira od 3. stoljeća prije Krista do 20. stoljeća. Arheološka iskopavanja ispod katedralnoga kompleksa obogatila su numizmatičku građu, a pronađena je i veća količina bizantskog novca (174 komada) od 6. do 14. stoljeća.

Teritorijalno-administrativna organizacija prostora ranosrednjovjekovne hrvatske države tema je rada Franje Smiljanića "Prilog proučavanju županijskoga sustava Sklavinije Hrvatske". Nakon doseljenja Hrvati su bili organizirani u sustavu župa. Razvoj županija, međutim, nije povezan s plemenskim uređenjem, već s osnutkom ranosrednjovjekovne hrvatske države. Predložak za prostornu organizaciju županijskog teritorija potječe iz kasne antike. Općina je

bila osnovna jedinica unutar županije. Broj županija iz srednjeg vijeka nije točno utvrđen.

Ova znanstveno utemeljena knjiga predstavlja važno štivo za historičare, ali i sve one koji se susreću sa složenim problemom etnogeneze.

Nenad Vidaković
O.Š. "Milka Trnina", Križ